

МОВЛЕННЄВА ІНТЕРАКЦІЯ У МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ (на матеріалі Інтернет-повідомлень англійською та українською мовою)

Проблематика роботи полягає в аналізі механізмів взаємодії лексико-граматичних, стилістичних та просодичних лінгвістичних засобів з метою досягнення максимального ефекту впливу на аудиторію в процесі Інтернет-комунікації. За результатами експериментально-фонетичного дослідження зроблені висновки відносно загальної тенденції до колоквіалізації мови ЗМІ, а також; використання виразного потенціалу засобів для реалізації певних комунікативних стратегій.

Ключові слова: механізми взаємодії лексико-граматичних, стилістичних та просодичних лінгвістичних засобів, Інтернет-комунікація, експериментально-фонетичне дослідження, колоквіалізація мови ЗМІ, виразний потенціал, комунікативні стратегії.

Проблематика работы состоит в анализе механизмов взаимодействия лексико-грамматических, стилистических и просодических лингвистических средств с целью достижения максимального эффекта воздействия на аудиторию в процессе Интернет-коммуникации. По результатам экспериментально-фонетического исследования были сделаны выводы об общей тенденции к колоквиализации языка СМИ, а также об использовании выразительного потенциала языковых средств для реализации определенных коммуникативных стратегий.

Ключевые слова: механизмы взаимодействия лексико-грамматических, стилистических и просодических лингвистических средств, Интернет-коммуникация, экспериментально-фонетическое исследование, колоквиализация языка СМИ, выразительный потенциал, коммуникативные стратегии.

The research is focused on the interaction of the lexico-grammatical, stylistic and prosodic linguistic means aimed at influencing the audience in the process of the Internet-communication. In the course of the phonetic experiment it has been concluded that colloquial style features are manifest in the mass media language

of today thus increasing its expressive potential in definite communicative strategies' realization.

Key words: the interaction of the lexico-grammatical, stylistic and prosodic linguistic means, the Internet-communication, the phonetic experiment, colloquial style features in the mass media language, expressive potential, communicative strategies.

Останнім часом спостерігається підвищення інтересу вітчизняних та іноземних науковців до прикладних досліджень у галузі масової комунікації (Т. ван Дейк, Кашкін В. Б., Помірко Р. С., Бациевич Ф. С., Паславська А., Шмелева Т. В., Петрова Н. О., Рацибурська Л. В., Орлов Г. А.) [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Об'єктом таких розвідок щонайчастіше стає мовленнєва інтеракція. Актуальність запропонованої статті полягає у тому, що у ній порушено проблему оптимізації взаємодії засобів масової інформації з цільовою аудиторією в умовах формування політично та соціально активного громадського суспільства.

Складність досліджуваного комунікативного процесу значною мірою обумовлена специфікою його організації та технічного забезпечення. Важливою передумовою успішності масової комунікації є урахування таких чинників, як: гетерогенність цільової аудиторії внаслідок її масовості, незалежність реципієнтів інформації від уподобань та передбачень комунікаторів (автора — адресанта та медіатора — диктора(актора)). В умовах Інтернет-комунікації комунікатори та медіатори керуються не лише власною інтуїцією і професійним досвідом — наявність зворотного зв'язку (технологія Skype, e-mail, ICQ) дозволяє не тільки заощадити час на ефір, а й оперативно відреагувати на зміну настрою реципієнта, використати іншу комунікативну стратегію. Важливими складовими процесу Інтернет-комунікації є такі:

- зміст, форма і обсяг інформації як сукупність знань, уявлень, упереджень, сподівань авторів Інтернет-повідомлень;
- канали трансляції (всесвітня мережа);
- специфіка якісних і кількісних характеристик, що зумовлена як технічними засобами передачі відомостей, так і орієнтацією на реципієнта;
- аудиторія як особлива одиниця комунікативного процесу, що диференціюється за соціально-культурним розшаруванням, гендерними та психофізіологічними особливостями сприйняття та перероблення інформації;

- чинники ефективності повідомлення, що визначаються через соціальну поведінку, діяльність чи бездіяльність суспільства як реакцію на одержану інформацію.

Дуже важливу роль у оптимізації комунікативного процесу відіграють і суто мовленеві характеристики ЗМІ. Потенціал виразності викладення інформаційного матеріалу складається з таких вагомих характеристик, як:

- передбачуваність і надлишковість інформації, що полегшують її сприйняття;
- розбірливість повідомлення, що сприяє його розпізнаванню, інтеграції та розумінню його складових (слів, фраз, візуальних образів тощо);
- доступність мови й мовлення, що визначається співвідношенням простих і складних елементів, обумовлює пізнання та розуміння їх змісту.

Мова засобів масової інформації є тим чинником, що має великий вплив на духовний розвиток суспільства. Наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. ця тенденція маніфестувалася внаслідок принципової зміни вектора впливу. Саме з цього моменту мовлення ЗМІ втратило свою “нормативність”, перестало бути “замкненою інформаційною системою” [5: 2].

Суцільна демократизація публіцистичного стилю призвела до його “проникності” для раніше заборонених мовних засобів. Такий стан речей є передбачуваним, оскільки морально-етичний та освітній рівень активного прошарку суспільства суттєво погіршився — еліта диктує широким масам моду на розбещеність у поведінці, стилі одягу, самовираженні. Останнім часом прагнення до відкритого самовияву приймає форму безпосереднього тиску на адресата, нав’язування власної точки зору під час освітлення певних подій [5].

Головним завданням статті є опис механізмів взаємодії різнорівневих лінгвістичних засобів, що діють як стимулятори очікуваних реакцій, своєрідні інструменти моделювання мислення мас.

У попередніх розвідках за цією тематикою було аргументовано доведено факт впливу окремих лексичних і фразеологічних одиниць у складі інформаційних повідомлень на мовну картину світу суспільства з її подальшим моделюванням у заданому напрямку [2; 3; 4; 5].

У дискурсі ЗМІ відбулася, так би мовити, зміна емоційного регістру — “інтонація високого пафосу” радянських часів була замінена на полемічну, самоіронічну, стилістично забарвлену “приятельську”

задушевну інтонацію. Це обумовило насиченість мови ЗМІ розмовною лексикою, діалектизмами, просторіччям, словами-табу, переважання слів із емоційно-модальними конотаціями (“зацікавленість”, “залучуваність”, “підтримка”, “співчуття”).

Тональність висловлювання трактується у статті як “об’єктивно існуюче явище, що піддається ідентифікації та структурному аналізу як на інтуїтивному рівні, так й інструментально” [6]. Аналіз просодичного оформлення мовлення медіатора (диктора, ведучого) здійснювався з урахуванням потенційного впливу таких вагомих складових комунікативного процесу — ситуації комунікації, комунікативного наміру, персоналії медіатора, позиції адресанта відносно реципієнта, просторової та часової близькості адресанта до описуваних подій, компетентності медіатора, його особистісної зацікавленості в успішності процесу, очікування адресантом певних реакцій від аудиторії.

Одним із висновків дослідження було експериментальне підтвердження того факту, що реалізація розмовної тональності у мовленні медіатора здійснюється за рахунок кумулятивного ефекту одночасного використання різнорівневих мовних одиниць, що є характерними для неофіційної ситуації спілкування [6:155]. Так, аналіз лексико-граматичних засобів дозволив визначити такі класифікаційні групи: 1) розмовні дублети-синоніми стилістично та емоційно нейтральних лексичних одиниць; 2) лексичні одиниці емоційної та модальної забарвленості; 3) мовні неологізми; 4) слова широкої семантики; 5) допоміжні слова-індикатори невпевненості (напр.: *sort of; kind; maybe*); 6) допоміжні слова-індикатори відособлення (напр.: *I hope; I think; as far as I know; I believe; they say; supposed to be; сподіваюсь; говорять; гадаю*); 7) допоміжні слова-індикатори паузації/хезитації (напр.: *well; ну*).

У межах категорії слів широкої семантики було диференційовано такі групи слів: 1) лексичні одиниці, семантика яких визначається контекстом ситуації комунікації (напр.: *thing; the like; something; stuff; і подібне; щось на зразок*); 2) слова і словосполучення, семантика яких виявляється у позначенні переліку (напр.: *and so on; and things like this; тощо; і так далі*); 3) лексеми, семантикою яких є позначення множинності, кількісного значення ознаки (напр.: *heaps of; a touch of; lots of; багато; сила-силенна*); 4) службові слова (прийменники) на позначення приблизної кількості (напр.: *about; around; декілька; дещо*); 5) прислівники та частки із значенням посилення ознаки, перебільшення, виключності, так звані “інтенсифікатори” (термін Р. Кверка

[6]) (напр.: *absolutely; awfully; абсолютно; повністю*); 6) слова, семантика яких визначається як “пом’якшення тональності висловлення у цілому”, так звані “down-toners” (термін Р. Кверка [6] (напр.: *quite; actually; just; right; rather; documb*); 7) лексичні одиниці, семантика яких класифікується як послаблення чи нейтралізація змісту попереднього висловлення (напр.: *at least; at any rate; actually; насправді; дійсно*); 8) слова-кліше, стійкі словосполучення (напр.: *as a matter of fact; to be more precise; in other words; that is; as I say; так би мовити; інакше кажучи*); 9) дейктичні слова (особові й вказівні займенники, прислівники *there; here; тут; там*).

У подальшому мета дослідження полягала у визначенні сукупності відносин, що виникають між різнорівневими (лексико-граматичними, стилістичними та просодичними) лінгвістичними засобами під час їхньої взаємодії у мовленні медіатора Інтернет-повідомлень.

Дослідження історії проблеми взаємодії різних мовних засобів реалізації категорії модальності (праці В. В. Виноградова, О. М. Пешковського, Т. М. Корольової) дозволило висунути припущення про наявність тенденції щодо забезпечення модальної кваліфікації висловлення як шляхом автономної реалізації будь-якого одного мовного засобу, так і за рахунок комплексного впливу різнорівневих мовних засобів [7; 8; 9; 10].

Ситуація автономної реалізації будь-якого з лінгвістичних засобів є найменш типовою для мовлення, що звучить. Слід зазначити, що граматичні засоби (частки, форми умовного та наказового способу дієслів, заперечні і питальні форми, модальні частки та дієслова тощо) поза сполученням з іншими компонентами використовуються переважно для передачі об’єктивно-модальних значень та комунікативно-модальних установок; лексичні засоби є більш універсальними модифікаторами модальності, що значно ширше вживаються для вираження суб’єктивної оцінки.

При нейтральному характері лексико-граматичних і паралінгвістичних засобів просодичні характеристики автономно виступають у функції засобів компенсації стосовно актуалізаторів інших рівнів, які відсутні в досліджуваному мовленнєвому відрізьку.

Безумовно, більш розповсюдженими є комунікативні ситуації, в яких модальна інформація актуалізується за рахунок активної взаємодії у мовленні компонентів лексичної, граматичної та інтонаційної підсистем мови. При цьому не тільки забезпечується адекватність плану вираження змістовному плану в масштабах тексту, але й обу-

мовлюється за рахунок компенсаційних та дифузних процесів трансформація структури компонентів кожної з підсистем, що взаємодіють.

Принципи цієї взаємодії суттєво відрізняються залежно від ступеня узгодженості семантичних аспектів, що співвідносяться з кожним із засобів плану вираження. У мовленнєвих актах чітко диференціюються три ситуації: однакова семантична спрямованість, протилежна семантична спрямованість та семантична незалежність засобів вираження.

При однаковій спрямованості дії декількох мовних та немовних засобів усі вони виконують одну й ту саму функцію на семантичному рівні. Це — найбільш розповсюджена у мовленні ситуація умисного використання декількох лінгвістичних засобів вираження смислових відносин. Принципово відмінною від попередньої є ситуація протилежно спрямованої дії лексико-граматичних засобів та інтонації у передачі модального значення, що є відносно мало розповсюдженою. У цих умовах, як свідчать дані здійсненого експерименту, провідну роль, як правило, відіграють просодичні засоби мови, що визначають справжній смисл.

Нарешті, третя ситуація — семантична незалежність декількох мовних маркерів смислових відносин, що одночасно уживаються в мовленнєвому відрізку, повинна розглядатись не стільки як вияв взаємодії різних засобів вираження, а як своєрідний засіб організації функціонально-семантичної структури фрази. Ступінь щільності зв'язку та взаємовпливу різних засобів плану вираження при цьому є мінімальним з причини їхньої співвіднесеності з різними аспектами змістовного плану.

Як вже зазначалося, найбільш розповсюдженою є однакова спрямованість дії виразових засобів передачі модальних відносин. При цьому взаємодія усіх мовних та немовних засобів відбувається за одним із трьох типів: взаємне доповнення, домінування чи уточнення, згідно з термінологією, що використовується в роботах Т. М. Корольової [9; 10].

Перший тип взаємодії — взаємне доповнення, що є характерним для більшості мовленнєвих реалізацій, полягає у тому, що усі засоби, які забезпечують передачу модальних значень, мають однакову спрямованість дії, при чому як лексико-граматичні, так і просодичні засоби окремо забезпечують практично повну й однозначну інтерпретацію характеру ставлення мовця.

При відносно невеликому ступені невизначеності лексико-граматичних засобів у плані передачі емоційно-модальних відносин усі припустимі значення, що вносяться інтонацією з метою конкретизації, поєднуються в одному контексті з провідним значенням, що виражається іншими лінгвістичними засобами. Таким чином, функція інтонації обмежується уточненням, підкресленням тієї чи іншої модальної оцінки.

Деяко іншим є такий характер функціонування механізму взаємодії інтонації з лексико-граматичними засобами, при якому всі мовні засоби діють в одному напрямку, однак лексико-граматична структура мовлення не забезпечує однозначної актуалізації модальних відносин. При посиленні ступеня невизначеності характеру модальних значень, що є потенційно припустимими у межах цього лексичного складу, синтаксичної побудови та конситуативних умов реалізації мовленнєвого відрізка, роль інтонації стає вирішальною, домінуючою. При домінуванні провідний компонент (у цьому випадку це інтонація) забезпечує практично повністю передачу значення фрази, у той час як усі мовні засоби інших рівнів виконують другорядну функцію, дублюючи чи відтіняючи головне значення.

Зазначена вище мета визначила загальну спрямованість дослідження текстів англо- й українськомовних Інтернет-повідомлень щодо аналізу механізму кореляції лексико-граматичних, стилістичних і просодичних засобів як компонентів складного цілого, об'єднаних загальною функцією підвищення виразності тексту за допомогою посилення логічної й емоційної складових семантики дискурсу.

Відповідно до цього були сформульовані такі завдання:

- здійснення класифікації типів взаємодії різнорівневих лінгвістичних засобів у мовленні ведучого англо- й українськомовних Інтернет-повідомлень;
- характеристика типів взаємодії різнорівневих лінгвістичних засобів за частотністю використання при вираженні модальних значень.

Залежність характеру механізму взаємодії просодичних засобів від позиції у синтагмі обумовила необхідність класифікації типів взаємодії. Перший тип взаємодії характеризується медіальною позицією модально забарвленої лексеми, другий — кінцевою позицією зазначеної лексеми або її виокремленням у самостійну синтагму, третій тип визначається локалізацією модально забарвленої лексеми на початку фрази (табл. 1).

Типи взаємодії просодичних засобів і модально забарвлених лексем у Інтернет-повідомленнях (англійська та українська мова), %

Тип взаємодії	Позиція у синтагмі	Вид модально забарвленої лексеми		
		Власне оцінна лексика	Лексичні інтенсифікатори	Модальні вставлені слова
Англійська мова				
Тип 1	Середина	30 %	38 %	—
Тип 2	Кінець	43 %	12 %	70 %
Тип 3	Початок	27 %	50 %	30 %
Українська мова				
Тип 1	Середина	28 %	36 %	—
Тип 2	Кінець	42 %	14 %	65 %
Тип 3	Початок	30 %	50 %	35 %

Нижче наведено приклади, що ілюструють різні типи взаємодії.

Тип 1. *Really*, | *it's great to meet you*. *Basically*, | *twenty eight percent in the UK*. [*“Business View Midday Update”*, Тара Мерфі]; Українська компанія “Гештальт Консалтинг Груп”, | **дійсно**, | належить до кращих вітчизняних консалтингових підприємств, | забезпечує якісний конференц-сервіс, | може, | як переконливо свідчить її понад десятирічна практична діяльність, | на рівні світових стандартів організувати й проводити важливі міжнародні заходи, | із наданням широкого спектру корисних послуг [*“Гештальт Консалтинг Груп”*, Укрінформ].

Тип 2. *We get some very strong earnings after the bell last night*. [*“Business View Midday Update”*, Т. Мерфі]. **Much** more interesting proved to be profit margins today [*“Business Headlines”* from MSNBC.com, Д. Браун]. Інтерес до новітніх технологій значною мірою обумовлений прагненням підприємств забезпечити зростання виробництва [*“Інтернет-дайджест”*, Укрінформ]; Набагато цікавішою є діяльність концерн-сервісу “Гештальт Консалтинг Груп” [*“Гештальт Консалтинг Груп”*, Укрінформ].

Тип 3. *Communication like this always raised the question of security; Well, the enterprise market is booming for these types of services; Surprisingly big costs are spent on the revival of the oil and coal mining industry in the US* [*“Building America: Eye on Business”*, К. Райен]; Несподівано швидке зростання прибутків забезпечується головним чином максимальним зменшенням витрат. Економічні зміни майже завжди є важливим чинником розвитку країни. Сьогодні вітчизняний ринок виробництва розвивається вражаюче швидко [*“Інтернет-дайджест”*, Укрінформ].

Надалі провадилося експериментально-фонетичне дослідження, спрямоване на виявлення особливостей взаємодії стилістичних та просодичних засобів у мовленні ведучих англomовних й українсько-мовних Інтернет-повідомлень. За результатами аналізу було зроблено висновок про таке:

- лексичні стилістичні прийоми, засновані на образному перенесенні (метафора, епітет), корелюють переважно з мелодичними й темпоральними характеристиками;

- при просодичному оформленні лексичного повтору істотну роль відіграють такі характеристики, як:

- а) специфічне синтагматичне членування;

- б) наявність логічного й емпатичного наголосу у фразі;

- найбільш виразовим є виокремлення засобами просодії лексико-синтаксичного стилістичного прийому антитези (наявність логічного й емпатичного наголосу, підвищення рівня ЧОТ в ядрі й шкалі, широкий діапазон ЧОТ у фразі, коливання темпу).

Яскравим виявом експресивності мовлення ведучого Інтернет-повідомлень є явище конвергенції декількох стилістичних прийомів. Найбільш розповсюдженими типами конвергенції стилістичних прийомів є такі:

- 1) уживання модально забарвлених лексем (наприклад: *probably*; *actually*; *obviously*; *evidently*; *переконливо*; *безумовно*; *ефективно*) у комплексі із синтаксичними прийомами парцеляції й паралелізму, що визначається їх інтонаційним виокремленням в окрему синтагму, в якій вони виконують функцію семантичного центру (наприклад: *Basicly, | twenty eight percent in the UK, | twenty percent in France, | and the rest all sort of drift off to Ireland [“Business Central”, CNN, P. Квєст]. Безумовно, Гештальт Консалтинг Груп є перспективною бізнесовою установою, економічно стабільним підприємством, самостійною вітчизняною компанією [“Гештальт Консалтинг Груп”, Укрінформ];*

- 2) використання лексико-синтаксичних стилістичних прийомів у комплексі з емоційно і модально забарвленими лексемами, що характеризується такими просодичними особливостями, як раптове підвищення мелодики та переривання монотонного спадного напрямку у шкалі (так званий *Accidental Rise*), уживання маркірованих термінальних тонів (*The Rise-Fall* та *The High Fall*) (наприклад: *But though Oxford Micro Devices is a small company that builds a small pro’duct, | its impact on all of our ’lives| could be ’huge [“Building America: Eye on Business”, Д. Броуді]. Хоч впровадження нових технологій потребує чи-*

малих матеріальних затрат на початковому етапі, воно забезпечує чималий прибуток наприкінці виробничого циклу [“Гештальт консалтинг Груп”, Укрінформ].

Узагальнення результатів дослідження дозволило дійти висновку про подібність у процесах мовленнєвої взаємодії лінгвістичних засобів у різносистемних мовах (англійській та українській), що свідчить про загальну тенденцію до змін у сучасній Інтернет-комунікації.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Дейк Т. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. Дейк ван. — М.: Прогресс, 1989. — 312 с.
2. Кашкин В. Б. Основы теории коммуникации: Краткий курс / В. Б. Кашкин. — М.: АСТ Восток — Запад, 2007. — 256 с.
3. Помірко Р., Бацевич Ф., Паславська А. Мовленнєві жанри в міжкультурній комунікації: монографія / Р. Помірко, Ф. Бацевич, А. Паславська. — Львів: ПАІС, 2010. — 280 с.
4. Шмелева Т. В. Кодекс речевого поведения / Т. В. Шмелева // Русский язык за рубежом. — 1983. — № 1. — С. 10–13.
5. Петрова Н. Е., Рацибурская Л. В. Язык современных СМИ. Средства речевой агрессии / Н. Е. Петрова, Л. В. Рацибурская. — М.: Флинта, 2011. — 300 с.
6. Орлов Г. А. Современная английская речь / Г. А. Орлов. — М.: Высш.шк., 1991. — 240 с.
7. Виноградов В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / В. В. Виноградов // Труды института русского языка. — М., 1975. — С. 53–87.
8. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. — М., 1956. — 224 с.
9. Королева Т. М. Механизм взаимодействия лингвистических средств при передаче модальных значений / Т. М. Королева // Мовознавство. — 1989. — № 2. — С. 55–58.
10. Королева Т. М. Интонация модальности в звучащей речи / Т. М. Королева. — К.; Одесса: Вища шк. Головное изд-во, 1989. — 147 с.